

Tevhidî Açidan İslam Hat Sanatının Gayesi
The Purpose of Islamic Calligraphy from a Tawhidic Perspective

Nurullah YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Sanatları, Van/ Türkiye

nr_1lh_65@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-5274-3189>
<https://ror.org/041jyyp61>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 22/01/2025
Kabul Tarihi: 07/03/2025
Yayın Tarihi: 19/06/2025

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 22/01/2025
Accepted : 07/03/2025
Published : 19/06/2025

Atrif

Yılmaz, N. (2025). *Tevhidî Açidan İslam Hat Sanatının Gayesi*, Antakiyat, 8(1), 1-18.

Citation

Yılmaz, N. (2025). *The Purpose of Islamic Calligraphy from a Tawhidic Perspective*, Antakiyat, 8(1), 1-18.

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [İntihal.net](https://intihal.net) - Turnitin

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [İntihal.net](https://intihal.net) - Turnitin

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Nurullah YILMAZ

This study does not require ethics committee approval and the data used has been obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and all studies used were indicated in the bibliography. It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. Nurullah YILMAZ

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

ilahiyyatdergi@mku.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

Öz

İslam akaidinin en temel unsurlarından biri tevhid ilkesidir. Tevhid inanca ve inancın düzenli olan bünyesine rengini veren en temel dini ilkedir. Tevhid inancı tek ilah çevresinde oluşan düşünme biçimini, hayat tarzını ifade etmektedir. İnsan tevhit içgüdüsüyle yaratıldığı için ortaya koyduğu bütün işlerinde tevhibi esas almaktadır. İnancın zihniyle, ruhuyla tevhit ilkesi etrafında hayatını şekillendirmektedir. İslam sanatının göz kamaştırıcı kökleri tevhit inancı üzerine inşa edilmiştir. İslam sanatı içerik ve biçim olarak vahiy ile yakın ilişki içerisinde. Vahiy ise tevhit inancının esası sayılmaktadır. Bu sanat İslam vahyinden üretildiği için İslam sanatı hüviyetini almıştır. İslam sanatı çokluk aleminde tevhibin tezahürü neticesinde hasıl olmuştur. İlâhi birlik göz kamaştırıcı eserlerle duyular aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Tevhidi açıdan yapılan çalışmalar insanı bireysel boyuttan evrensel boyuta çıkarmaktadır. Dolayısıyla İslam literatüründe yapılan veya icra edilen her ilmin gayesi tevhibi ortaya koymaktır. İslam hat sanatını icra eden hattatların gayesi de tevhit inancı etrafında şekillenmiştir. Eserlerini tevhid ilkesini göz önünde bulundurarak ortaya koymuşlardır. Bu çalışmamızda tevhibi konuları ele alan hat örnekleri incelenerek İslam hat sanatının estetik yönü ve görsel biçiminin tevhit inancına olan katkıları değerlendirilecektir. Hat sanatının büyük hattatları tarafından icra edilen ve manevi bir güce sahip olan sanat eserleri tevhibi perspektifle araştırılarak aydınlatılmaya çalışılacaktır. İslam hat sanatının İslami sanatının yalnızca Vahid'den neş'et ettiği hakikatine işaret eden bir sanat dalı hasebiyle bu alandaki hat örneklerinin ana gayesinin sanattan ziyade tevhid ilkesi olduğu düşüncesi ortaya konulacaktır. Görsel açıdan önem arz eden hat sanatı örnekleri incelenecek bununla birlikte hat sanatının tevhid ile ilişkisi teorik açıdan izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Tevhid, İnanç, İslam Sanatı, Hat sanatı.

Abstract

Tawhid is the cornerstone of Islamic creed, shaping the essence of faith and the worldview of every Muslim individual. This belief profoundly influences a person's way of thinking, lifestyle, and creative expression. Islamic art, nourished by this divine unity, has developed a structure centered on revelation in both form and content. Calligraphy, which emerged through the transcription of the Qur'an — the direct expression of revelation — stands as one of the most powerful visual representations of tawhid within Islamic arts. Calligraphy is not merely an aesthetic practice; it is also a domain where the belief in divine unity finds expression through the written word. This study will examine calligraphic works that focus on themes of tawhid and reveal how this art form visually reinforces the concept of divine oneness. The works produced by great master calligraphers demonstrate that the ultimate aim of the art is not purely aesthetic, but rather to glorify faith. Therefore, Islamic calligraphy will be presented not just as a visual form, but as a contemplative product originating from the One (Al-Wahid). The study will explore how calligraphy, in both its theoretical and visual dimensions, reflects and supports the understanding of tawhid.

Keywords: Islam, Tawhid, Faith, Islamic Art, Islamic Calligraphy

GİRİŞ

Tevhit inancı İslam düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. İslami ilimlerin hepsi bu düşüncüyü ortaya koyma gayesi içerisinde. Tevhid, İslam inancının temel prensiplerinden biridir ve kelime anlamıyla "birlik" veya "teklik" anlamına gelir. İslam'a göre, Allah'ın birliği tevhibi prensibiyle ifade edilir ve bu, imanın temel taşlarından biridir. Tevhid, Allah'ın eşi ve benzeri olmadığını, tek ve yegane ilah olduğunu vurgular. Bu kavram,

Müslümanların ibadet, ahlak ve toplumsal hayatlarını yönlendiren bir ilkedir. İslam'ın öğretilerine göre, tevhid inancı insanları doğru yola yönlendirir, Allah'a teslimiyeti ve bağlılığı güçlendirir. Müslümanlar, tevhid bilinciyle yaşayarak Allah'a olan bağlılıklarını sürdürmeye çalışırlar. Tevhid, aynı zamanda İslam'ın diğer inanç sistemlerinden ayrıldığı bir özelliktir. Bu ilke, Allah'ın birliğine vurgu yaparak şirkten (ortak koşma) kaçınmayı öğretir. İslam inancının merkezinde yer alan tevhid, Müslümanların hayatlarını düzenleme ve Allah'a olan derin bağlılıklarını güçlendirme noktasında kilit bir rol oynar. İslam literatüründe ise tevhit “zatında, sıfatlarında ve fiillerinde Allah'ın bir olduğunu ikrar etmek”¹ “Allah'ın zatını anlayış ve düşüncede tasavvur, zihin ve algıda hayal edilebilen her şeyden soyutlamak” “eşi ve benzerini nefyetmek” demektir.² kitap ve sünnette tevhide büyük önem verilmiştir. Tevhit eşrefi mahlukat olan insanın vicdan ve hürriyetini elde etmeyi hedeflemektedir. Allah'a boyun eğmek ve ona kul olmak onun en baştaki görevidir. Dolayısıyla her işinde Allah'ı birlemektedir.³ Tevhid anlayışı İslam düşüncesinde temel güç mahiyetindedir. Böylece İslam medeniyetinin, kültürünün ve sanatının da temel gücünü oluşturmuştur. İslam sanatlarında ana düşünce dünyanın Allah'ın bir sanat eser olduğu hakikati keşfetmektir.⁴

Dini konular, felsefi düşünceler ve sanatsal icraatların her merhalesi tevhit inancına bir hizmet olarak değerlendirilmektedir. Zira insanoğlu fani dünyada baki alem için çalışmaktadır. Dolayısıyla bilinenden bilinmeyene doğru bir yolculuk yapmaktadır. Bu yolculuğunu da farklı yöntemlerle gerçekleştirmektedir. İslam sanatları ve diğer dalları da bu yöntemlerden biridir. Tevhit inancının gaybî bir şey olması hasebiyle İslam sanatlarının icra edildiği konular genel itibarıyla bilinmeyene ulaşmak amacıyla tevhidi amaçlamaktadır. Sanat bizi gayb ile karşı karşıya getiren bir kapıdır. Bu kapı ile görünenden görünmeyene mimari, musiki, şiir ve güzel sanatlar gibi alanlarla ulaşılmaya çalışılmıştır. Zihinde olup satırlara dökülmeyen hakikatler sanatkâr vasıtasıyla yazıya, nağmeye aktarılır ve mermere nakşedilir. İslam hat sanatı İslam sanatların içinde müstesna bir yere sahip olması hasebiyle tevhid konusunu daha derin bir biçimde ifade etmiştir.

1. İslam Hat sanatının Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Hat, sözlükte yazma, çizme, kazıma, alamet koyma ve ince, uzun yol anlamına gelen bir kelime olarak yer alır.⁵ Ayrıca, birçok noktanın birbirine bitişerek oluşturduğu çizgi ve yazı ile duygu ve düşüncelerin belli işaret ve şekillerle ifade edilmesini içerir. Terim olarak ise, yazıyı estetik ölçülere uygun bir şekilde güzelce yazma sanatını ifade eder.⁶ İslam kültüründe, "Hatt" ifadesi, okuma ve yazma aracı olan yazı ve sanat yazısı, yani güzel yazı anlamında kullanılır. Hatt, estetik kurallara bağlı olarak ölçülü bir biçimde güzel yazı yazma sanatını temsil eder. Özellikle İslam yazıları için kullanılan bu terim, İbn-i Haldun'a göre “insanın

¹ Abdusselam bin İbrahim el-Lekani, *Şerhu Cevheri't-tevhid* (Mısır: Mektebetu's-Saadeti, 1955), 14-15.

² İmam Ebi'l Muin Meymun bin Muhammed en-Nesefi, *Behru'l-kelam* (Daru'l-Feth, 2014), 108.

³ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 41/18.

⁴ Turan Koç, *İslam Estetiği*, 2020, 48.

⁵ Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebu'l Fazl Cemaluddin İbnu'l Menzur, *Lisanu'l Arab* (Beyrut: Daru's Sadr, 2010), 3/287.

⁶ Muhittin Serin, *Hat sanatı ve meşhur hattatlar* (İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1999), 17; M Uğur Derman, “Hat” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997), 16/427.

zihnindeki anlamlara işaret eden sözlü kelimeleri yazılı olarak ifade eden harf şeklindeki resim ve biçimleri kapsar.”⁷ şeklinde tarif edilmektedir.

İslam kültüründe, yazı sanatıyla uğraşan sanatçılara verilen en eski lakaplar "muharrir," "kâtip" ve "verrâk"tır.⁸ IV/X. yüzyıldan sonra ise bu sanatı icra edenlere "hattat" ünvanı verildiği düşünülmektedir.⁹ İranlılar, hattat yerine güzel yazan anlamında "hoş-nüvîs" kelimesini tercih etmişlerdir. İslam hat sanatını icra ve öğretme yeteneğine sahip olan sanatçılara "hattat," bu sanata da "hattatlık" denilmiştir.¹⁰

Bu yazının sanant hüviyetini kazmasının yegane sebeplerin başında Kur'an gelmektedir. Zira insanlar ve sanatkarlar kur'an merkezli bir anlayışla bu yazıyı canladırması ve sanat seviyesine çıkarmışlardır. İnsanlar, hayatlarını güzelleştirmek için Kur'an'ı rehber olarak benimsemişlerdir. Kur'an'ın estetik güzellikleri, kusursuz dil ve etkileyici kıraatle ortaya çıkmıştır. İslam hat sanatı, bu güzellikleri Kur'an yazısında bulmuş ve İslam sanatının temelini oluşturmuştur. Bu sanat, inanç ve estetik açıdan İslam sanatının yansımasıdır.

İslam hat sanatı, insanların tutum ve davranışlarını en derin şekilde etkileyen bir sanat dalıdır. Kalemikle, gözüyle, kalbiyle ve ruhuyla insanların maddi ve manevi boyutlarını birleştirerek estetik bir anlayışla ifade eder. Yazıda vücut bulan hat sanatı, sadece sesler yerine görsel olarak mesaj iletişimini sağlar ve bakmayı değil, görmeyi esas alır. Bu sanat, estetik bir idrakte insanların duygusal zenginliğini resmeder. İslam hat sanatı, içerisinde herhangi bir kötülük barındırmayan bir sanat dalı olarak kabul edilir. Bu sanat, Kur'an'ın güzelliklerini, insanın kendi mizacına uygun bir şekilde, İslam'ın özünü tüm yönleriyle ifade eder. Aynı zamanda, hat sanatı, diğer İslam sanat dallarını destekleyen bir nitelik taşır. Hat sanatı, özünde Kur'an sanatının bir parçasıdır ve cismani araçlarla uygulansa da aslında ruhsal bir anlam taşır. Zira hat sanatı, "cismani araçlarla icra edilen ruhsal bir hendese"¹¹ olarak tanımlanmaktadır.

Yazı, medeniyet tarihinin kilometre taşlarından biri olan yazının, iletişimi, günlük hayatı ve ticareti kolaylaştırarak farklı milletlere hızla yayılma potansiyelini değerlendirir. Tarihsel süreçte, medeniyetlerin kendi özgün yazı sistemlerine sahip olmaları, kültürel kimliğin ve bilginin iletimi açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, İslam Medeniyeti'nin tercih ettiği Arap yazısı, tarih öncesinde sınırlı bir kullanıma sahipken, İslam'ın ortaya çıkışı ve Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak nazil olmasıyla birlikte hızla yayılmıştır. İslam öncesi dönemde Arapların yazı sistemine dair sınırlı bilgi mevcuttur, zira hadari toplumlarda yazının kullanımına dair sınırlı bir gereklilik bulunmaktaydı. Ancak, İslam'ın ortaya çıkışı ve Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak gelmesi, Arap yazısının geniş bir coğrafyada benimsenmesine ve yayılmasına olanak tanımıştır. Eğer Kur'an-ı Kerim farklı bir dilde nazil olmuş olsaydı, Arap yazısının bu denli yaygınlaşması muhtemelen mümkün olmayacaktı. Bu hızlı yayılma, birçok

⁷ Abdurrahman İbn Haldun, *Mukaddime*, ed. Ali Abdülvahid Vafi (kahire: Daru Nehdati Mısır, ts.), II/580.

⁸ Serin, *Hat sanatı ve meşhur hattatlar*, 19.

⁹ Süleyman Sadeddin Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 309.

¹⁰ M Uğur Derman, "Hattat" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997), 16/309.

¹¹ Muhammed Tahir el-Kürdi, *Tarihu'l Hatti'l Arabi ve Adabuhu* (Mektebetu'l Hilali, 1939), 8.

Müslüman devletin, Arap alfabesini ilim ve kültür dili olarak benimsemelerine ve kullanmalarına yol açmıştır. Türk, Fars, Hint, Kürt, Afgan gibi çeşitli milletler, Arap alfabesini asırlar boyunca benimseyerek kullanmışlardır. İslam'ın Arap yarımadasına gelmesiyle birlikte yazı alanında büyük ve hızlı gelişmeler meydana gelmiş, Arap alfabesi ilim ve kültür ve sanat dili olarak kabul edilmiştir.¹²

Hat sanatı, Arap yazısı etrafında evrimleşerek 6. ve 10. yüzyıllar arasında ortaya çıkan zarif bir yazı sanatıdır. Arap alfabesi, Nebatilerin önceki alfabesinden türetilmiş olup İslam öncesi döneme dayanır. 6. ve 7. yüzyıllarda Araplar tarafından benimsenen bu yazı, Hicretle birlikte hızla gelişmiş ve sağdan sola doğru yazılan 28 harfli iki ana hat biçimini almıştır. Dikey ve uzun harf düzeniyle karakterize edilen "mail" yazısı ile yatay ve fazlaca uzun harflerle yazılan "meşk" yazısı, hat sanatının temel hatlarıdır. İslam'ın ilk yıllarında kufi hat kullanılsa da, Hicret sonrasında Arap yazısı önemli değişikliklere uğrayarak farklı isimlerle anılmaya başlamıştır. İslam fetihlerle yayıldıkça, Arap yazısı bölgesel isimlerle anılmıştır. Örneğin, Mekke'deki yıllarda "Mekkî hat" olarak adlandırılan Arap hattı, Medine yıllarında ise "Medenî hat" olarak bilinmiştir. İslam'ın hüviyetini almadan önce, Arap yazısı, o bölgenin özelliklerine atıfta bulunarak kendine özgü isimlerle anılmıştır. Arap alfabesi ve yazısı, işlendiği dönem ve bölgelere özgü isimler alarak evrim geçirmiş ve zaman içinde iki temel yazı biçimine ayrılmıştır. Bu yazılardan biri, özellikle Mushaf ve resmi yazışmalarda Kufe'de geliştirilen, sert köşeli ve kufi olarak bilinen hattı içerir. Diğer bir çeşit ise günlük işlerde kullanılan, yumuşak ve yuvarlak karakterlere sahip olup sert köşeler içermeyen bir yazı stiline işaret eder. Hat sanatının evrimi, özellikle yumuşak ve yuvarlak karakterli yazı stiline odaklanarak gerçekleşmiştir.¹³

Hat sanatı, köklü bir geçmişe sahip olup Emevi, Abbâsî, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok uygarlık ve devletin etkisiyle gelişerek günümüze kadar uzanmıştır. Bu sanat formu, tarih boyunca farklı kültürlerin ve medeniyetlerin özgün dokunuşlarıyla zenginleşmiş, estetik ve sembolik bir dil oluşturmuştur. Emevi döneminde başlayan hat sanatı, Abbâsîlerin yönetimi altında önemli bir evrim geçirmiştir. Abbâsî halifeleri, hat sanatına büyük destek vermiş ve bu dönemde hat sanatçıları eserlerini daha geniş kitlelere ulaştırmışlardır. Selçuklu İmparatorluğu zamanında ise hat sanatında yeni teknikler geliştirilmiş, özellikle minyatürlerle entegre edilerek estetik bir bütünlük sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, hat sanatının altın çağını yaşamış ve birçok ünlü hat sanatçısını bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı hat sanatı, sarayda ve camilerde yapılan eserlerle öne çıkmış, aynı zamanda kitap süslemeciliği ve hat levhalarıyla da kendini göstermiştir. Günümüzde hat sanatı, geleneksel formunu korurken modern dokunuşlarla da evrilmiştir. Sanatçılar, geleneksel yazı stillerini çağdaş sanat anlayışıyla birleştirerek yeni eserler ortaya koymaktadır. Bu, hat sanatının zengin ve sürekli bir evrim içinde olduğunu gösteren önemli bir unsurdur. Hat sanatı, tarihsel bir miras olarak

¹² Ali Cevad, *el-Mufasssal fi- Trahi'l -Arab Kable'l İslam* (Beyrut: Daru'l İlim Li'l Melayin, 1978), VIII/157-160; Nurullah Yılmaz, *İslam Hat Sanatının Şekillenmesinde Biçim ve İçerik Açısından Kur'an'ın Etkisi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023), 9-10.

¹³ Nihad Mazlum Çetin, "İslam Hat Sanatının Doğuşu ve gelişmesi (Yakut Devrinin Sonuna Kadar)", *İslam Tetkikleri Dergisi İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Basımevi* 9 (1995), 21.

günümüz sanat dünyasında da kendine sağlam bir yer bulmuş ve estetik zevkiyle izleyicileri etkilemeye devam etmektedir.¹⁴

Hat sanatında çeşitli yazı türleri, belirli isimlerle tanımlanmıştır. İlk olarak "ma'kili" şekli kullanılmış, ardından "kufî" stiline ortaya çıkmasıyla birlikte zamanla altı ana yazı türü, aklam-ı sitte isimleriyle adlandırılmıştır. Bunlar arasında divani, ta'lik ve siyakat gibi yazı çeşitleri de bulunmaktadır. Bu çeşitli yazı stilleri, hat sanatının evriminde önemli bir rol oynamış ve farklı estetik anlayışlarına sahip olmuştur. Bu yazı türleri, hat sanatının zengin ve çeşitli geçmişine ışık tutarak, sanatın evrimini anlamamıza yardımcı olmaktadır.¹⁵

2. Tevhid Kavramının İslam İnancındaki Yeri

İslam inancına göre, Tevhid, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin Allah'a dair temel öğretilerini ilettikleri bir inanç sistemidir. Vahiy süreçlerinde hukuki farklılıklar olabilir, ancak Tevhid inancı değişmemiştir. Yaratıcı, sahte tanrılarla ortaklık yapmaz ve insanlarla ortaklığa girmez; bu nedenle Allah ile insan arasında eşitlik veya ortaklık yoktur.¹⁶ Tevhidin karşıtı olan şirkte ise maddi ve aşkın varlık arasındaki ilişkinin aracısız gerçekleşemeyeceği savunulur.¹⁷ Kur'an, tevhid akidesini muhataplarına sunarken, ilah ve insan boyutlarını birlikte işleyen bir anlatı stratejisi benimser. Tevhid, sadece teolojik bir söylemle sınırlı kalmaz; aynı zamanda Allah'ın birliği ve insanın bu birliğe olan ilişkisi, yaşam tarzı içinde derinlemesine ele alınır. Tevhidin teolojik boyutunda, Allah'ın tek ilah olma prensibi vurgulanırken, aynı zamanda bu inancın birey ve toplum üzerindeki olumlu etkileri edebi bir üslupla dile getirilir. Bu, sadece bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda insanların yaşamlarına anlam ve yönlendirme katan bir ilke olarak sunulur.

Kur'an ve Sünnet, tevhid prensibine büyük bir vurgu yaparak hem maddi hem manevi özellikleriyle üstün olan insanın vicdan özgürlüğünü güvence altına almayı amaçlar. İnsan, yalnızca en yüce varlığa teslim olmalı, başka hiçbir varlığı kutsamamalı ve ona kölelik yapmamalıdır. Allah'a kul olmak, en büyük şereftir; başkasına kul olmak ise en büyük alçaklıktır. İnsanın özgürlüğü bakımından, Allah'a kul olmaması gibi bir iddia ontolojik olarak geçersizdir; çünkü insanın bir temele dayanma ve bir varlıkla ilişki kurma psikolojisiyle bağdaşmaz.

İslam dininde, imandan sonra en önemli ibadet namazdır. Namazlar, günde kırk defa okunan Fatiha suresinin başında hamd ve övgü, sonunda dua ve niyaz içerir. Bu süreçteki ayetler, kulluğun sadece Allah'a yapılması ve yardımın sadece O'ndan istenmesi gerektiğini

¹⁴ Nurullah Yılmaz, "Kur'an'ın İçeriksel Açıdan İslam Hat Sanatına Etkisi", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 17 (2023), 122.

¹⁵ el-Kürdi, *Tarihu'l Hatti'l Arabi ve Adabuhu*, 100; Muhittin Serin, *Hat Sanatı Tarihi*, 2020, 163; Yılmaz, "Kur'an'ın İçeriksel Açıdan İslam Hat Sanatına Etkisi", 122-123.

¹⁶ Fazlu'r-Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 35.

¹⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2013), 44.

vurgular. Müslümanın zihni, beş vakit namazda Allah ile yaptığı ahitle yoğunlaşır ve gönül, bu ibadetlerle Cenab-ı Hakk'a yönlendirilir.¹⁸

İslâm âlimleri, tevhid konusundaki görüşlerini temellendirmek adına öncelikle Kur'an ve Sünnet'e başvurdukları için, tefsir ve hadis kitapları bu anlamda vazgeçilmez birer kaynak haline gelmiştir. Bu eserler, tevhid konseptini anlamak ve açıklamak için kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Müslüman sanatkarlar da eserlerini oluştururken bu iki temel kaynağa referans vermişlerdir. Sanat dünyasında, Kur'an ve Sünnet'in öğretileri, estetik anlayışın ve sanatsal ifadenin temelini oluşturarak Müslüman sanatçıları etkilemiştir. Bu nedenle, tevhid anlayışı sadece ilmi çalışmalarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda sanatsal yaratıcılığın da önemli bir kaynağı haline gelmiştir. İslâm dünyasında tefsir ve hadis kitapları, tevhidin anlaşılması ve yaşanması üzerinde derin bir etki bırakarak hem bilgi hem de sanat alanında zengin bir miras oluşturmuştur.

3. Hat Tevhid İlişkisi

Hüsn-i Hat, İslam sanatında öne çıkan bir estetik anlayıştır ve Arap alfabesinin güzellikle yazılmasıyla ortaya çıkar. Bu sanat formu, sadece harf biçimlendirmelerini değil, aynı zamanda yazılan metnin içerdiği mesajı da anlamaya yönelik bir anlayışı temsil eder. Tevhid, İslam'ın temel inançlarından biridir ve bu inanç, birliği, tekliği ve Allah'a olan eşsizliği vurgular. Hüsn-i Hat ile Tevhid arasındaki ilişki, sanatın estetik unsurlarının, yazılan metindeki tevhid inancını daha derinlemesine anlamamıza ve bu inancın güzellikle ifadesine katkıda bulunmasını içerir. İslam sanatında Tevhid'in temsil edilmesi, Allah'ın birliği ve eşsizliği konseptine uygun bir estetik yapıdır. Hüsn-i Hat, Arap alfabesini kullanarak yazılan Kur'an-ı Kerim'in güzellikle süslenmesini sağlar. Her harfin estetik bir düzen içinde yazılması, birbirine uyumlu bir bütün oluşturulması ve metnin bütünlüğü, Tevhid'in vurgulandığı bir sanatsal ifadeyle birleşir. Bu sanat formu, Tevhid inancını hem görsel hem de duygusal olarak iletebilme kapasitesine sahiptir. Harflerin özenle seçilmiş biçimleri, yazının okunabilir olmasını sağlarken aynı zamanda bir derinlik ve mistisizm katmaktadır. Yazılan her kelimenin estetik bir düzen içinde olması, İslam sanatının temel prensiplerinden biri olan denge ve düzenin önemini vurgular.

Hüsn-i Hat, İslam kültürlerinde özellikle cami, medrese ve diğer dini yapılardaki süslemelerde kullanılarak, Tevhid inancını estetik bir deneyimle birleştirir. Bu sanat formu, sadece yazıyı güzelleştirmekle kalmaz, aynı zamanda insanların Allah'a olan inançlarını pekiştirir ve bu inancı duygusal bir derinlikle deneyimlemelerine olanak tanır. Tevhid ile Hüsn-i Hat arasındaki bu organik bağ, İslam sanatının güzellikle ifade edilen inançlarıyla bütünlüğünü temsil eder. Hüsn-i Hat, Arap alfabesinin her harfinin özel bir estetik düzen içinde yazılmasını ve birbirine uyumlu bir şekilde yerleştirilmesini içerir. Sanatçılar, yazıyı estetik bir denge içinde oluşturarak hem okunabilirliği artırır hem de görsel bir güzellik sağlar. Her harfin şekli, kalınlığı, uzunluğu ve diğer estetik unsurlar, sanatçının kişisel tarzına

¹⁸ Özler, "Tevhid", 41/18.

ve geleneksel yazı sanatı kurallarına bağlı olarak değişebilir. Hüsn-i Hat, İslam kültürlerinde çok saygın bir sanat formu olarak kabul edilir ve genellikle cami, medrese, saray gibi dini ve kültürel binaların süslemelerinde kullanılır. Bu sanatın amacı, yazıyı sadece anlaşılır kılmak değil, aynı zamanda Allah'ın kelamını yüceltmek ve insanlara estetik bir deneyim sunmaktır. Hüsn-i Hat, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle zirveye ulaşmış ve günümüzde de birçok sanatçı tarafından devam ettirilmektedir. Hüsn-i Hat, İslam sanatında öne çıkan bir estetik anlayışdır ve Arap alfabesinin güzellikle yazılmasıyla ortaya çıkar. Bu sanat formu, sadece harf biçimlendirmelerini değil, aynı zamanda yazılan metnin içerdiği mesajı da anlamaya yönelik bir anlayışı temsil eder. Tevhid, İslam'ın temel inançlarından biridir ve bu inanç, birliği, tekliği ve Allah'a olan eşsizliği vurgular. Hüsn-i Hat ile Tevhid arasındaki ilişki, sanatın estetik unsurlarının, yazılan metindeki tevhid inancını daha derinlemesine anlamamıza ve bu inancın güzellikle ifadesine katkıda bulunmasını içerir.

İslam sanatında Tevhid'in temsil edilmesi, Allah'ın birliği ve eşsizliği konseptine uygun bir estetik yapıdır. Hüsn-i Hat, Arap alfabesini kullanarak yazılan Kur'an-ı Kerim'in güzellikle süslenmesini sağlar. Her harfin estetik bir düzen içinde yazılması, birbirine uyumlu bir bütün oluşturulması ve metnin bütünlüğü, Tevhid'in vurgulandığı bir sanatsal ifadeyle birleşir. Bu sanat formu, Tevhid inancını hem görsel hem de duygusal olarak iletebilme kapasitesine sahiptir. Harflerin özenle seçilmiş biçimleri, yazının okunabilir olmasını sağlarken aynı zamanda bir derinlik ve mistisizm katmaktadır. Yazılan her kelimenin estetik bir düzen içinde olması, İslam sanatının temel prensiplerinden biri olan denge ve düzenin önemini vurgular. Hüsn-i Hat, İslam kültürlerinde özellikle cami, medrese ve diğer dini yapıları süslemelerde kullanılarak, Tevhid inancını estetik bir deneyimle birleştirir. Bu sanat formu, sadece yazıyı güzelleştirmekle kalmaz, aynı zamanda insanların Allah'a olan inançlarını pekiştirir ve bu inancı duygusal bir derinlikle deneyimlemelerine olanak tanır. Tevhid ile Hüsn-i Hat arasındaki bu organik bağ, İslam sanatının güzellikle ifade edilen inançlarıyla bütünlüğünü temsil eder.

Hüsn-i Hat, İslamî estetik açısından büyük bir öneme sahiptir, zira bu sanat formu, İslam'ın manevi gerçekliklerini biçimler âleminde estetik bir dille yansıtarak, görsel bir zenginlik ve derinlik katmaktadır. Hat sanatı, harflerin estetik bir düzen içinde yazılmasıyla, İslam'ın metafizik kavramlarını insanın duysal deneyimine aktararak manevi bir anlam taşır. Bu sanatın edebi bir dilde ifadesi, görsel öğelerle birleştirilen estetik unsurların, insanı şehadet edilenden gayba yönlendirerek dini anlama çabasında derinleştirdiğini gösterir. Hüsn-i Hat, estetik bir dil kullanarak, yazılan metinlerin ötesinde, manevi boyutta bir anlam yaratır. Harflerin biçimleri ve düzenlemeleri, sadece yazının estetik bir ifadesi olmanın ötesinde, İslam'ın derin öğretilerini ifade etme amacını taşır. Bu sanat formu, estetik güzellikleriyle birlikte, görsel olarak sunulan İslamî kavramların zihinsel ve duygusal düzeyde anlaşılmasını sağlar. İslam'ın metafizik gerçeklikleri, Hüsn-i Hat sayesinde estetik bir şölenle görsel bir ifade bulur. Bu sanat, insanı duysal algısının ötesine geçirerek, görsel estetiği kullanarak dini anlamın derinliklerine yönlendirir. Hüsn-i Hat, estetik ve manevi boyutları bir

araya getirerek, İslamî sanat geleneğinin zengin bir parçası olarak insanların manevi deneyimlerini zenginleştirir.¹⁹

Kur'an-ı Kerim'in estetik bir şekilde yazılması, Tevhid inancının Allah'a olan derin sevgi ve saygıyı ifade etme çabası olarak görülmüştür. Tevhid inancı, İslam'ın temel prensiplerinden biridir ve Allah'ın birliği, eşsizliği ve güzelliklerinin tamamen O'na ait olduğu düşüncesiyle bütünleşir. Kur'an'ın güzel bir şekilde yazılması, sadece kelime anlamlarını değil, aynı zamanda Tevhid'in estetik ve derin duygusal boyutlarını da ifade etme amacını taşır. Hüsni Hat, Kur'an-ı Kerim'in estetik bir biçimde yazılması, Allah'a olan sevgiyi ve saygıyı ifade etmenin bir yolu olarak kabul edilir. Her harfin özenle ve güzellikle yazılması, bir ibadet anlayışını yansıtarak, yazılan kutsal metni yüceltmeyi ve bu sayede Allah'ın rızasına kavuşmayı amaçlar. Estetik bir ifade, Tevhid inancını kalpten gelen samimiyetle ifade etme aracıdır. Tevhid inancı ile ilişkilendirildiğinde, Hüsni Hat sadece bir yazı biçimi değil, aynı zamanda bir manevi deneyimdir. Harflerin ve kelimelerin estetik bir düzen içinde yazılması, Tevhid inancını görsel bir şölenle birleştirerek, inananları Allah'a daha derin bir bağlamda yaklaştırır. İslam sanatındaki bu estetik çaba, sadece göze hoş gelen bir yazı biçimi olmanın ötesine geçer; aynı zamanda bir ibadetin ve Tevhid inancının estetikle buluştuğu bir noktayı temsil eder. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'in güzel yazılması, Tevhid inancıyla uyumlu bir şekilde Allah'ın hoşnutluğunu kazanma ve manevi bir tecrübe yaşama yolunda bir adımdır.²⁰

Hattat, sanatını icra ederken aslında İlahi Eylemi taklit etme amacındadır. Harf ve kelimeleri özenle seçer, estetik bir düzen içinde yazarak yaratılışın ve güzelliğin İlahi kaynağına bir selam sunar. Bu sanat, hattatın sadece bir yazı sanatçısı olmanın ötesine geçerek, Allah'ın yaratma eylemini anlama ve taklit etme arzusunu ifade eder. Her bir çizgi, her bir nokta, İlahi güzellikleri ve detayları hat sanatının içinde bulundurur. Hattat, kalemlle kağıdı buluştururken aslında bir nevi yaratma eylemini yineler, bu da onun sanatını sadece bir görsel ifade aracı olmaktan çıkarıp, manevi bir deneyim haline getirir. Bu bağlamda, hattatın eseri, sadece bir yazı değil, aynı zamanda İlahi güzelliklere bir övgü ve takdirdir.²¹

Hat sanatı, kapsamlı bir değer yelpazesi içeren zengin bir sanat dalıdır. İncelikli bir el işçiliği ve estetik anlayışıyla birleşen hat, kültürel derinlik, tarihî miras ve manevi değerleri içinde barındırır. Her bir harfin çizgisi, sanatçının sabrı ve özeniyle birleşerek, eserin derinliğini artırır. Tevhid ilkesine odaklanan hat sanatı, yazının her çizgisinde Allah'ın birliğini ifade etmeye çalışır. Hat sanatçıları, kelime seçimleri ve süslemelerle birlikte, eserlerinde estetik ve manevi bir birlikteliği sunarlar. Bu sanat, sadece görsel bir deneyim sunmanın ötesinde, izleyiciyi düşünmeye, hissetmeye ve manevi bir yolculuğa davet eder. Hat sanatı, geçmişle geleceği birleştirerek, kültürler arası bir köprü kurar ve değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlar.²²

¹⁹ Koç, *İslam Estetiği*, 137-189.

²⁰ Koç, *İslam Estetiği*, 145.

²¹ Seyyid Hüseyin Nasr - Ahmet Demirhan, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, 2017, 30-38.

²² Zakiah Mardiah Nasution - Sri Harni, "The Art Of Calligraphy In A Review Of Islamic Education", *Eduslamic: Jurnal Pendidikan Islam dan Keagamaan* 1/1 (2023), 7.

4. Tevhidin İslam Hat sanatındaki Tezahürleri

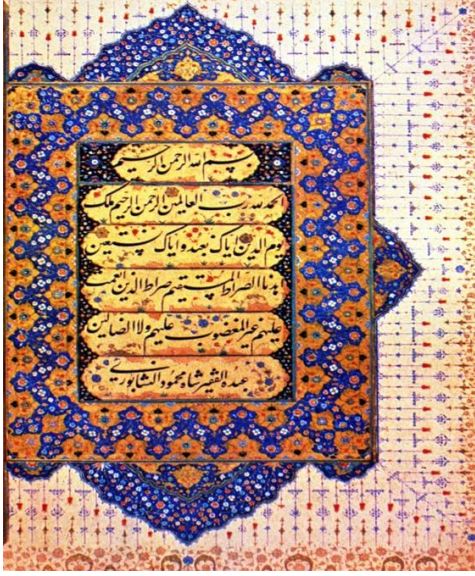
İslam hat sanatı, kendisini İslam'ın temel inançlarından biri olan tevhidin derin izleriyle şekillendirir. Bu sanat formu, estetik ve manevi değerlerin kusursuz bir birleşimini sunarak, Allah'ın birliği ve tekliği inancını estetik bir ifadeyle ortaya koymaktadır. Hat sanatı, kalem ve mürekkep aracılığıyla yazılan her harfin, her satırın özenle seçilmesiyle, tevhidin incelikli bir anlatımını sunar.

Hat sanatçıları, eserlerini oluştururken sadece estetik bir güzellik arayışında değil, aynı zamanda tevhid inancını anlamak, yaşamak ve iletmek amacıyla özverili bir çaba içerisindeyler. Bu sanat, her çizgi ve her noktanın bir anlam taşıdığı bir dil halini alarak, tevhidin derinliklerine doğru bir yolculuk sunar. İslam hat sanatındaki tezahürler, her bir hat örneğiyle tevhidin manevi zenginliğini ifade eder. Hat sanatının kalemiyle yazılan her harf, birbirine entegre bir uyum içinde, Allah'ın birliği ve tekliğine olan içsel bir bağlılığı ifade eder. Bu sanat, estetik ve tevhidin kusursuz bir birleşimini sunarak, izleyicileri manevi bir derinliğe davet eder. Bu tezahürler belli yer ve mekanlarda icra edilmiştir.

4.1. Kur'an'ın Yazılımı

Hat sanatının yükselmesindeki temel etken, Kur'an-ı Kerim'in sanata verdiği değerdir. Kur'an, önce parşömenle, sonra kâğıt üzerine çeşitli hat türleriyle yazılarak dünyanın birçok müze, kütüphane ve koleksiyonlarında muhafaza edilen sayısız örneğiyle hat sanatına ilham kaynağı olmuştur.²³ Kur'an yazımı, sadece estetik bir sanat formu olmanın ötesinde, tevhid inancının bir yansımasıdır. Kur'an'ın yazımı, bu tevhidi vurgulayarak Allah'ın kelamını en güzel şekilde ifade etme çabasını içerir. Hat sanatçıları, Kur'an'ı yazarken sadece teknik ustalıklarını değil, aynı zamanda içsel bir bağlamda tevhid inancını da yansıtmaya çalışırlar. Her harfin özenle seçilmesi, süslemelerin dikkatlice işlenmesi ve her bir satırın titizlikle düzenlenmesi, sanatçının Allah'a olan derin saygısını ve bağlılığını ifade eder.

²³ Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı, 1989), I/62.

Görsell 1: Şah Mahmûd Nîsâbûrî'nin ta'lik hattıyla bir murakka' sayfası için yazdığı Fâtiha sûresi (iÜ Ktp., FY, nr. 1426, vr. 48)²⁴

Kur'an'ın estetik ve manevi güzelliği, tevhid inancının sanatla buluştuğu bir noktada ortaya çıkar. Hat sanatının özünde, Allah'a olan sevgi, saygı ve teslimiyetin ifadesi bulunur. Bu nedenle, Kur'an'ın özenle yazılması, sadece bir yazı sanatı değil, aynı zamanda tevhid inancının bir ifadesi olarak kabul edilir. Bu birleşim, sanatın sadece görsel bir güzellik sunmanın ötesinde, derin manevi anlamlar taşıyan bir araç olduğunu gösterir. Kur'an yazımı, görsel sanatlardan özellikle yazı sanatına odaklanan bir form olarak, estetik değerleri ve dini duyguları etkileme potansiyeli ile öne çıkmıştır. Bu sanatsal ifade biçimi, özenle seçilmiş hat sanatıyla, görsel bir zarafetin yanı sıra derin manevi etkileşimler de sağlamaktadır. Kur'an'ın yazımı, insanların dini duygularını etkileme kabiliyetiyle birlikte, yazı sanatında estetik bir rafinmanın gelişimine vesile olmuştur. Bu durum, sanatın görsel ifadesinin ötesinde, izleyici üzerinde derin ve duygusal bir etki bırakarak, estetik ve dini deneyimi birleştiren bir sanat anlayışının ortaya çıkmasını desteklemiştir. Bu sebeple, Kur'an yazımı, tevhid mesajını anlatmayı kolaylaştıran etkili bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Hat sanatı ile yazılan Kur'an-ı Kerimler, İslam vahyinin manevi hakikatlerini görsel bir ifadeyle yansıtarak, süsleme amaçlı yazılan dini ifadeler aracılığıyla İslami hayatın dini inancını ve derin boyutlarını iletmektedir.²⁵

4.2. Kıt'a

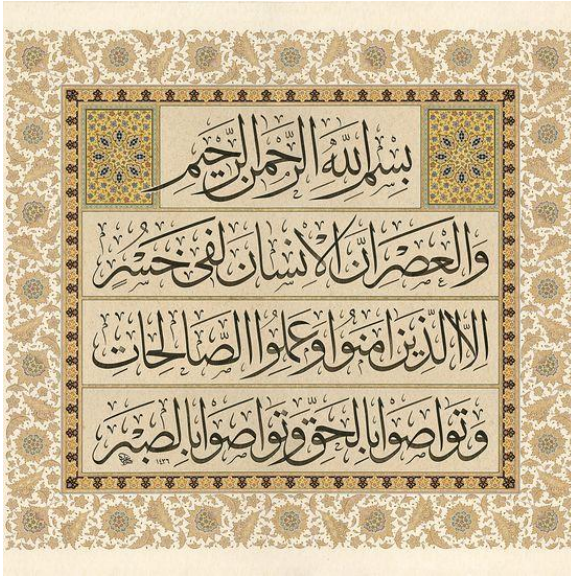
Orta boyutta bir kitap sayfasının tek yüzüne, çoğunlukla dikdörtgen biçiminde yazılan ve genellikle hat sanatı eserlerinde kullanılan bir terim olarak bilinen 'kita',²⁶ yazımı tamamlandıktan sonra bir mukavva üzerine yapıştırılarak, dört tarafı tezhip veya ebru kağıdı ile özenle süslenir. İslam hat sanatında sülüs-nesih tarzındaki yazımlar, estetik ve sanatsal bir değer taşıyarak ön plana çıkmaktadır. Hat sanatındaki kıt'a örnekleri, İslam inancının temel

²⁴ Abdulhamit Birişik, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002).

²⁵ Murat Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü* (İstanbul: Bank Asya Kültür Yayınları, 2006), 2.

²⁶ Alpaslan, "Kıt'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/505.

prensiplerini ve tevhidî inanç mesajlarını iletmek amacıyla özenle icra edilmiştir. Örneğin, Asr Suresi'nin kıt'a örnekleri, İslam'ın tevhid inancını dolayısıyla İslamın inanç ve amel birlikteliğini vurgulayan mesajları bir arada sunar. (Görsel 2) Bu hat örnekleri, sanatsal bir ifade aracılığıyla dini mesajların estetik bir şekilde iletilmesini sağlar. Asr Suresi'nin kıt'ası, zamanın insanlar için bir zaruret olduğunu vurgulayarak, iman, salih amellerde bulunma ve birbirine hak ve sabır konusunda öğütler içerir. Bu hat örnekleri, yazının estetik yapısı ve içeriğiyle birlikte, İslam'ın temel inançlarını anlatarak izleyenlere düşünsel bir derinlik sunar. Hat sanatının bu örnekleri, dini mesajları hem görsel hem de düşünsel bir zenginlikle aktararak, inançlı toplumlar için anlam dolu bir ifade biçimi ortaya koyar.

Görsel 2: Asr suresi yazılı kıt'a Örneği²⁷

4.3. Levha

Levhacılık, 19. ve 20. yüzyıllarda celî yazılarda önemli bir sanat formu olarak ortaya çıkmış ve hüsn-i hattın estetik bir şekilde çerçevelenerek çeşitli mekanlardaki duvarları süslemesine olanak tanımıştır. Bu geleneğin özellikle Sülüs ve Ta'lik celîleriyle gerçekleştiği görülmüştür. Ayet, hadis ve hikmetli sözler, usta hattatlar tarafından özenle yazıldıktan sonra levhalara işlenir. Ardından, bu eserler etrafı tezhip sanatıyla süslenir ve özel olarak tasarlanmış çerçeveler içine alınarak duvarlara asılır.²⁸ Bu sayede, yazının güzelliği hem okuma hem de görsel bir şölen olarak izleme imkanı bulur. Levhacılık, estetik zevki ve anlamı bir araya getirerek, duvarlardaki bu sanat eserleri aracılığıyla izleyenlere hem görsel bir şölen sunar hem de derin düşünceye sevk eden kıymetli sözleri iletilmesine olanak sağlar. (Görsel 3) Bu gelenek, hüsn-i hattın sanatsal bir ifadesini oluşturmanın yanı sıra, kültürel bir zenginlik ve estetik anlamda birbirinden değerli eserlerin mekanlarda yaşatılmasını mümkün kılar. Osmanlı hat sanatının önemli örneklerinden biri olan hat levhaları, estetik bir üslupla ve

²⁷ <https://tr.pinterest.com/pin/297800594107715253/> , Erişim, 12.02.2024.

²⁸ Anonim - Tarih ve Tabiat Vakfı, *Hattın Çelebisi: Hasan Çelebi* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2003), 26.

detaylı hat örnekleriyle Tevhid mesajını çarpıcı bir şekilde iletmektedir. Bu levhaların üzerinde genellikle İhlas Suresi gibi tevhidin temel prensiplerini içeren ayetler ile Tevhid mesajını pekiştiren hadisler bulunmaktadır. Hat sanatı, sadece estetik bir ifade aracı olmanın ötesinde, Tevhid ilkesini vurgulayan bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Önde gelen hattatlar, kusursuz bir hat tekniğiyle birleştirilmiş İslamî mesajları işleyerek, izleyicilere Tevhid inancının önemini vurgulamışlardır. Bu eserler, sanat ve dini mesajları birleştirerek, görsel bir şölen sunarken aynı zamanda Tevhid ilkesini apaçık bir şekilde ifade etmektedir. Bu hat levhaları, sanatın sadece estetik bir ifade aracı olmadığını, aynı zamanda derin anlamlar taşıyan bir iletişim aracı olarak da işlev gördüğünü göstermektedir.

Görsel 3: İhlas suresi yazılı bir levha.

4.4. Cami Yazıları

Müslümanlar, inanç sistemlerinin temelinde Allah'ın sevgisini içselleştirme prensibiyle birlikte, mutlak güzelliğin yegane sahibinin Allah olduğuna ve estetik zarafetin O'ndan kaynaklandığına dair bir inanç sistemini benimsemişlerdir. Bu düşünce, İslam sanatının sınırlarını genişleterek, cami duvarlarından ziyade günlük yaşam pratiklerine derinlemesine bir şekilde yansımıştır. Cami içerisindeki hat sanatı eserleri ve mimari unsurlar, Allah'ın dinine olan bağlılık duygusuyla bütünleşmiş, Müslümanlar için özel bir değer ve sembolizm taşıyan bir anlam yaratmıştır. İbadet ritüellerinin planlanması ve sürdürülmesi süreçlerinde özel bir düzenleme yapılmasıyla, İslam kültürünün evrimine önemli bir katkı sağlanmıştır.²⁹

Cami, sadece ibadet mekanı olmanın ötesinde, saldırganlığa, sadakatsizliğe ve müşrikliğe karşı bir savunma noktası olarak işlev görmektedir, endişe ve sıkıntı yaşayan kalpler için güvenli bir liman olarak algılanmaktadır. Cami mimarisi, dikey ve yatay çizgilerin yanı sıra

²⁹ Yunus Berkli - Vali Mahboubi, "Hüsn-i Hat ve Cami Mimarisine Katkıları", *Current Perspectives in Social Sciences* 26/2 (2022), 218.

kıvrımların her birinin özel bir sembolizmi içerdiği estetik bir dil kullanmaktadır Kubbeler, mihraplar, sütunlar ve minberlerin mimari yapıları, gözlemcilere zengin görsel mesajlar aktararak, caminin sadece fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda manevi bir sembol olduğunu vurgulamaktadır.³⁰

Cami yazıtlarındaki Kur'an yazıları, yalnızca Allah kelimesinin estetik ve manevi derinliklerini ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda Müslümanlar için özel bir anlam taşır. (Görsel 4) Bu yazılar, tektanrıcılığı vurgular ve her anlamda Allah'ın varlığını hatırlatarak, Müslümanları Allah'ın çağrısına yanıt vermeye davet eder; böylece Allah'ın varlığının zihinsel farkındalığı artırır ve manevi bir etkileşim ortaya çıkarır. Bu durum, cami yazıtlarının sadece fiziksel mekanları süsleme işlevinin ötesinde, Müslüman topluluğunun ruhsal deneyimine katkı sağlamasıyla anlam kazanır.³¹ Mihrap, minber, kubbe, pencere üzerleri ve cami kuşakları gibi mimari unsurlar üzerinde kullanılan Kufi, Ma'kili, Sülüs gibi yazı çeşitleri, İslam sanatının önemli bir parçası olarak Tevhidi mesajların iletilmesinde kullanılmıştır. Bu yazı türleri, estetik bir dil kullanarak Allah'ın birliği ve varlığına vurgu yapar, Müslüman cemaatinin ibadet mekanlarında derin bir manevi etkileşim yaratır. Mihrap, namaz kılanın yöneldiği kible olarak Tevhid ilkesini vurgular. Minber, hutbenin verildiği kutsal bir platform olarak Tevhid mesajlarını yüceltir. Kubbe, Allah'ın evrensel kudretini simgeler. Pencere üzerleri ve cami kuşakları, Kufi ve Sülüs yazıları ile donatılarak, geçmişten günümüze uzanan Tevhidi mirası vurgular. Bu yazı çeşitleri, cami mimarisinde kullanıldıkları noktalarda, Müslüman topluluğa Tevhid inancını güçlendirici bir atmosfer sunar

Görsel 4: Bursa Ulu Cami hat örnekleri.³²

³⁰ Berkli - Mahboubi, "Hüsni-i Hat ve Cami Mimarisine Katkıları", 218.

³¹ Berkli - Mahboubi, "Hüsni-i Hat ve Cami Mimarisine Katkıları", 217.

³² <https://www.ibrahimaybek.com/index.php/2016/11/12/bursa-ulu-camii-hat-yazilari/>

SONUÇ

İslam ilimlerinde derinlemesine yer edinen tevhid anlayışı, İslam sanatlarının özellikle hat sanatında kendine özgü bir kimlik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sanat dalında icra edilen eserler, estetik ve inanç arasında bir köprü kurarak tevhidin görsel bir ifadesi olarak karşımıza çıkmıştır. Cami yazıları, Kur'an yazmaları ve levhalar gibi eserler, sadece estetik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda inananlar arasında manevi bir bağ oluşturma işlevi de görmüştür. Tevhid düşüncesi, İslam sanatına derin anlam katmanları kazandırmış ve izleyicilere hem görsel hem de manevi bir tefekkür alanı sunmuştur. Bu yönüyle İslam hat sanatı, yalnızca görsel bir sanat değil, aynı zamanda bir ibadet biçimi ve toplumsal birlikteliğin bir aracı olma özelliği taşımıştır. İcra edilen hat örneklerinin her bir çizgisi ve harfi, kişinin inanç dünyasına yönelik derin bir anlam barındırmıştır. Sonuç olarak tevhid perspektifi, İslam sanatının temelini oluştururken, bireyleri ve toplumları birleştiren güçlü bir manevi boyut kazandırmıştır. Hat sanatında bu derinlik, sanatın mekânsal ve görsel anlamda zengin bir ifade biçimi haline gelmesini sağlamış, aynı zamanda tevhid ilkesinin estetik bir yansıması olarak izleyicilere ulaşmıştır. Bu durum, İslam hat sanatını sadece bir süsleme değil, inanç ve anlamın görsel bir dili olarak konumlandırmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

The Purpose of Islamic Calligraphy from a Tawhidic Perspective

One of the most fundamental principles forming the basis of Islamic belief is undoubtedly the principle of tawhid. Tawhid not only entails believing in Allah but also affirms His oneness, uniqueness, and the absence of any equals or partners. This principle lies at the heart of Islamic creed and transforms into a powerful belief system that shapes both individual and communal life. Tawhid is not merely a theoretical idea; it is a stance, an attitude, and a way of being that manifests in every aspect of life. The belief in tawhid serves as a central axis guiding the mind, heart, and actions of a person. It transforms a person's worldview and allows them to perceive all of existence through an Allah-centered lens. According to Islamic understanding, human beings are created with an innate disposition toward tawhid. In other words, the human nature is inherently inclined to seek unity and to perceive the oneness underlying all things. As a result, everything a person produces—especially artistic expressions—inevitably reflects this search for unity. A believer builds and directs their life around the principle of tawhid, both intellectually and spiritually. Naturally, this reflection also becomes visible in the artistic works of Muslim individuals. At the core of Islamic art also lies this understanding of tawhid. Islamic art, which encompasses a wide range from architecture and music to calligraphy and illumination, is structured to signify and point toward the Divine. These art forms have developed in close relation to revelation, both in content and form. Revelation is the primary source and foundation of tawhid. Therefore, Islamic arts—directly or indirectly shaped by divine revelation—form a unique artistic tradition that carries meaning rooted in faith. In this sense, Islamic art is not merely an aesthetic product; it is a vehicle for expressing the divine message. Artistic creation becomes an effort to reveal divine unity within the realm of multiplicity. Islamic art seeks to manifest the divine through sensory perception, allowing the observer to encounter the metaphysical. Works produced from a tawhidic perspective aim not only to enable personal contemplation but also to raise individuals to a level of universal consciousness. For tawhid is not limited to individual salvation; it also forms the foundation for social and cosmic order. Therefore, in Islamic intellectual and scientific tradition, every scholarly or artistic endeavor ultimately aims to express and reinforce the belief in Allah's oneness. In this regard, Islamic calligraphy has also developed with a tawhid-centered vision, just like other branches of Islamic art. Calligraphy is not merely the art of beautiful writing; it is a sacred form that emerged from the aesthetic transcription of the Qur'an. The calligraphers (hattats) who engage in this art do so with the awareness of tawhid, carefully choosing their compositions to reflect not only visual beauty but also the spiritual depth and meaning that lies behind that beauty. The arrangement of letters, the harmony of lines, and the selection of scripts are not purely technical or artistic choices—they are conscious acts rooted in faith.

This study examines selected examples of Islamic calligraphy to demonstrate how this art serves the belief in tawhid, both visually and conceptually. The works of master calligraphers—rich in spiritual meaning—are evaluated from a tawhidic perspective,

highlighting the profound messages these artworks convey. Islamic calligraphy does not merely offer visual beauty; it carries deep spiritual and theological messages related to the oneness of Allah. One of the most striking aspects of Islamic calligraphy is that it is perceived not just as an art form, but also as a form of worship. When calligraphers write Qur'anic verses or the names of Allah, they do so with great care, reverence, and spiritual presence. Their pens do not merely write; they mediate an expression of faith. In this way, the calligrapher is in a state of reflection and devotion while producing the artwork. Each letter becomes a visual expression of the calligrapher's devotion and belief in divine unity. In conclusion, Islamic calligraphy is not simply a pursuit of visual aesthetics—it is an effort to engrave the principle of Allah's oneness into minds, hearts, and spaces. This form of art should be seen as one of the most powerful visual embodiments of the Islamic concept of tawhid. Faith and aesthetics converge in each stroke of the pen, transforming calligraphy into a spiritual journey rather than a mere artistic endeavor. As such, Islamic calligraphy represents a way of living and expressing faith through an aesthetic language. It continues to thrive as both a personal path of contemplation and a communal heritage of belief, rooted in the timeless principle of tawhid.

Keywords: Islam, Tawhid, Belief, Islamic Art, Calligraphy

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Alpaslan. "Kıta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Anonim - Tarih ve Tabiat Vakfı. *Hattın Çelebisi: Hasan Çelebi*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2003.
- Berkli, Yunus - Mahboubi, Vali. "Hüsn-i Hat ve Cami Mimarisine Katkıları". *Current Perspectives in Social Sciences* 26/2 (2022).
- Cevad, Ali. *el-Mufasssal fi- Trahi'l -Arab Kable'l İslam*. Beyrut: Daru'l İlim Li'l Melayin, 2. Basım, 1978.
- Çetin, Nihad Mazlum. "İslam Hat Sanatının Doğuşu ve gelişmesi (Yakut Devrinin Sonuna Kadar)". *İslam Tetkikleri Degisi İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Basımevi* 9 (1995), 2-50.
- Derman, M Uğur. "Hat". 16/427-437. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997.
- Derman, M Uğur. "Hattat". 16/493-499. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997.
- Fazlu'r-Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- İbn Haldun, Abdurrahman. *Mukaddime*. ed. Ali Abdülvahid Vafi. II Cilt. Kahire: Daru Nehdati Mısır, ts.
- İbnu'l Menzur, Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebu'l Fazl Cemaluddin. *Lisanu'l Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru's Sadr, 2010.
- Koç, Turan. *İslam Estetiği*, 2020.
- Kürdi, Muhammed Tahir el-. *Tarihu'l Hatti'l Arabi ve Adabuhu*. Mektebetu'l Hilali, 1939.
- Lekani, Abdusselam bin İbrahim el-. *Şerhu Cevheri't-tevhid*. Mısır: Mektebetu's-Saadeti, 1955.
- Müstakimzade, Süleyman Sadeddin. *Tuhfe-i Hattatin*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Nasition, Zakiah Mardiah - Harni, Sri. "The Art Of Calligraphy In A Review Of Islamic Education". *Eduslamic: Jurnal Pendidikan Islam dan Keagamaan* 1/1 (2023).
- Nasr, Seyyid Hüseyin - Demirhan, Ahmet. *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, 2017.
- Nesefi, İmam Ebi'l Muin Meymun bin Muhammed en-. *Behru'l-kelam*. Daru'l-Feth, 2014.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2013.
- Serin, Muhittin. *Hat Sanatı Tarihi*. 2 Cilt, 2020.
- Serin, Muhittin. *Hat sanatı ve meşhur hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1999.
- Sülün, Murat. *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*. İstanbul: Bank Asya Kültür Yayınları, 2006.
- Yazır, Mahmud Bedreddin. *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*. III Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı, 1989.
- Yılmaz, Nurullah. *İslam Hat Sanatının Şekillenmesinde Biçim ve İçerik Açısından Kur'an'ın Etkisi*. Van: Van Yzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2023.
- Yılmaz, Nurullah. "Kur'an'ın İçeriksel Açısından İslam Hat Sanatına Etkisi". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 17 (2023).